

PELESZ NELLI

SZTE JGYPK

[ORCID: 0000-0001-7791-9259](https://orcid.org/0000-0001-7791-9259)

Módszertani és tartalmi innovációk a szegedi tanítóképzőben a két világháború között

Absztrakt

Kutatásaim középpontjában a Szegedi Királyi Katolikus Tanítóképző Intézet két világháború közötti működése áll, a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltárának, illetve a Szeged-Csanádi Egyházmegyei Levéltárának anyagaira támaszkodva. A téma feltárásával a tanítói szakma korabeli professzionalizációs folyamatainak mélyebb megértése érhető el, amennyiben a szakmai identitás kialakításának speciális terepeként tekintünk az intézményre. Szegeden az alapképzés tartalmait és módszertanát saját képükre formálva újították meg, tankönyveket és feladatgyűjteményeket készítettek a legújabb tudományos eredmények alapján, sokáig egyedülálló vezérkönyvet jelentettek meg. Olyan szakmai műhelyt teremtettek, amely képes volt egyéni arculatot létrehozni, egyben az országos szakmai közvéleményre is hatni.

Kulcsszavak: tanítóképzés, Szeged, módszertan, képzési tartalom, Horthy-korszak

Abstract - Methodological and Curricular Innovations at the Teacher Training College in Szeged between the Two World Wars

My research focuses on the operation of the Royal Catholic Teachers' Training Institute of Szeged between the two World Wars, based on the materials of the Hungarian National Archives of Csongrád-Csanád County and the Diocesan Archives of Szeged-Csanád. By exploring the topic, a deeper understanding of the contemporary professionalisation processes of the teaching profession can be achieved, if the institution is seen as a special arena for the formation of professional identity. In Szeged, the contents and methodology of basic education were renewed in their own image, textbooks and task collections were prepared on the basis of the latest scientific findings, and a long unique guidebook was published. They have created a professional workshop with a unique image and at the same time influenced the national professional community.

Keywords: teacher training, Szeged, methodology, training content, Horthy era

Kutatásaim középpontjában a Szegedi Királyi Katolikus Tanítóképző Intézet két világháború közötti működése áll. A téma feltárásával a tanítói szakma korabeli professzionalizációs folyamatainak mélyebb megértéséhez szeretnék hozzájárulni, amennyiben a szakmai identitás kialakításának speciális terepeként tekintek a tanítóképző intézményekre. A két világháború közötti

időszakban lezajlott oktatáspolitikai változások, tantervi reformok érdemi hatást gyakoroltak a tanítókra. Elsőként a képzés reagált a megjelenő kihívásokra, ezek országos és osztársadalmi szinten jól követhetők, azonban a lokális erőterek vizsgálata továbbra is mozaikszerű maradt. A vidéki képzők elhelyezése az oktatástörténeti térképen továbbra is aktuális neveléstörténeti feladat. Ezen intézményeket sokszor csak a nehéz anyagi helyzetük és periferikus szellemi teljesítményük kapcsán emlegetik, holott a nagymúltú tanítóképzők (pl. Eger, Buda, Sárospatak stb.) mellett léteztek olyan vidéki intézmények, amelyek valódi, színvonalas szellemi műhelyként működtek, és képesek voltak letenni névjegyüket az országos szakmai közvélemény előtt, sőt, érdemben hozzájárulni a szakma fejlődéséhez.

Szegeden az országban az elsők között indították el az általuk kidolgozott népművelési tanfolyamot, hozták létre a gyakorlatias szemléletű gazdasági szakoktatást, reformálták meg a felvételi módját, működtek együtt több felsőoktatási intézménnyel, írták és szerkesztették a Magyar Tanítójelöltek Lapját stb. Az alapképzés tartalmait és módszertani kérdéseit saját képükre formálva újították meg, tankönyveket és feladatgyűjteményeket készítettek a legújabb tudományos eredmények alapján, sokáig egyedülálló vezérkönyvet jelentettek meg. A pezsgő szellemi közeg, a nyitottság, az aktuális – sokszor nagy nehézséget okozó – kihívásokra történő rugalmas reagálás olyan szakmai műhelyt teremtett a Dél-Alföldön, amely képes volt a nagyvilág történéseit saját, egyéni arculatába integrálni, ugyanakkor maga is hatott nemcsak a régió, de az országos szakmai közvélemény gondolkodására és működésére egyaránt.

A szegedi intézet által elsőként engedélyezett iskolán kívüli népművelési tanfolyam, a tanítóképző-intézeti tanárok és gyakorlóiskolai tanítók együttműködésében kiadott vezérkönyv és tankönyvek alábbi, áttekinthető ismertetése biztosítja az intézet lokális, de nem provinciális szakmai műhelyként történő meghatározását. A társadalmi igényekre és szakmai újdonságokra való átgondolt, hagyományokra építő, mégis innovációra képes elméleti és gyakorlati tevékenység vizsgálata termékenyítőleg hathat a jelenkori tanítói szakma öndefiníciójának újrafogalmazására is.

A tanítás tartalma és módszerei – a tanítóképző szakiskola jellegénél fogva – egymástól szinte elválaszthatatlan területeket jelentenek. A korszakban a módszertan elsődlegessége, a népiskolai irányultság a képzés felsőfokúvá tétele ellen szólt, holott igazolható, ez inkább gazdasági-politikai okokkal magyarázható. A tanítói szakma tartalma – véleményünk szerint – ebben az időben már felmutatta azt a tudományos megalapozottságot, amely egyik mutatója a szemiprofesszióvá válásnak. A tanítóság és a tanítóképző-intézeti tanárság nemcsak anyagi és presztízsokok miatt szerette volna a képzés felsőfokú szintre való emelését, hanem mert világosan látták, a modern tartalmak és módszerek jelenléte megkövetelte volna a magasabb szintű képzést és indokolta a képzés külső megbecsültségének a fokozását is. A tanítóság és a tanítóképző-intézeti tanárság között a felsőfokú képzés kereteinek mikéntje között volt eltérés (főiskola, egyetem, akadémia), abban mindannyian egyetértettek, hogy emelni

kell a szintet. Míg előbbiek a klasszikus professziókhoz (orvos, jogász) hasonló képzést kívántak, utóbbiak szerint ez nem lett volna elegendő, mert képzőkként a hivatásra nevelés megvalósítását is szem előtt tartva úgy gondolták, az érettségi utáni pedagógiai szemináriumok nem biztosították volna a szakismeretek mellett a nevelői személyiség kifejlesztését. Természetesen anyagi megfontolások is álltak a háttérben, de nemcsak az állásukat féltették, hanem szakmai indokokat is felsorakoztattak. Becker Vendel szegedi igazgató kiemelte, a tanítóképző anyaga nem marad el a középiskoláétól, csupán speciális szempontrendszer alkalmaz, de ettől még a tanítójelöltek felkészültsége alkalmassá teszi őket a felsőfokú tanulmányokra. „Amennyiben valamely tanító az egyetemen akarja tanulmányait folytatni, úgy ez a jog – bizonyos feltételek mellett – számára biztosított. Annál inkább, mivel a tanítóképzés mai tananyaga (ennek minősége és terjedelme) közel áll a középiskola tananyagához.” (Értesítő 1926: 11) A két világháború közötti időszakban történt szakmai átalakulás, a szakma belső tartalmainak változásai, ennek nyomán a hivatásról való gondolkodás innovációi leginkább a tanított anyag és módszertan esetében érhetőek tetten.

A szegedi intézet felekezeti képző volt ugyan, de a katolikus főhatóság utasítására az állami tantervnek megfelelően oktattak. A csanádi püspök leirataiban rendszeresen jelezte, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által jóváhagyott tanterv a szegedi képzőben is érvényes.¹ Az általunk vizsgált korszak kezdetén még az 1911. évi tanterv² volt érvényben, a megfelelő módosító rendelkezésekkel együtt. „A tanítás általában a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1916. évi május hó 20. napján kelt 61,800. sz. rendeletével kiadott tanmenet alapján folyt.” (Értesítő 1928a: 17.) 1923-ban azután a sikertelen hat évfolyamra történő emelés után megjelent a végül öt évfolyamban megállapított tanítóképző-intézeti tanterv, utasítások nélkül, átmeneti intézkedésekkel.³ Az aktuális tanterv szerint ekkor heti 36 órában tanulták a növendékek a következő tárgyakat: hit- és erkölcsstan, testtan, lélektan, nevelés-oktatástan, neveléstörténet, magyar nyelv, magyar történelem, magyar alkotmánytan, Magyarország földrajza, német nyelv, egyetemes történelem, egyetemes földrajz, mennyiségtan, természetrajz vagy kémia, fizika, egészségtan, gazdaságtan, ének-zene, rajz, szépírás, kézimunka, testgyakorlás (Értesítő1925).

Az új szabályozás bevezetése előtt részletesen megvitaták egyrészt a tanítóképzés reformjával kapcsolatos elképzeléseiket (keretek, szervezeti, felügyeleti kérdések stb.), másrészt javaslatokat tettek a képzés belső tartalmának korrekciójára is.⁴ A következő évtizedekben irányadó 1925. évi szabályozás, azaz az immár utasításokkal kiegészített tanterv számos újdonságot hozott a képzésbe. Korszakunkban a következő tárgyakat tanulták a tanítóképzős diákok: 1. Hit- és erkölcsstan mind az 5 osztályban heti 2-2 óra, összesen 10 óra; 2. a neveléstudomány tárgyai: a II. osztályban test- és élettan heti 2 óra, lélektan és

¹ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1520/1916.

² V. K. M. 1911. évi 78.000. sz. rendelet

³ V. K. M. 1923. évi aug. 8. 81966. sz. rendelet, 1925. jún.20. 42500. sz. rendelet

⁴ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1921. december 22.

logika a III. osztályban heti 3 óra, nevelés- és tanítástan a IV. osztályban heti 4 óra, neveléstörténet az V. osztályban heti 3 óra, iskolaszervezetan az V. osztályban heti 1 óra, összesen, 13 óra; 3. nevelési és tanítási gyakorlat a IV. osztályban 2, az V. osztályban 7 óra, összesen 9 óra; 4. magyar nyelv és irodalom osztályonként heti 4+3+3+2+2, összesen 14 óra; 5. német nyelv minden osztályban heti 2 óra; összesen 10 óra; 6. történelem I-IV. osztályban 2-2 óra, összesen 8 óra; 7. alkotmánytan az V. osztályban 2 óra; 8. földrajz I-IV-ig 2+2+2+1 óra, összesen 7 óra; 9. mennyiségtan 3+3+2+2+2, összesen 12 óra, 10. természettan és kémia I-IV-ig 3+3+3+2 óra, összesen 11 óra; 11. fizika III-IV. osztályban 2+3, összesen 5 óra; 12. egészségtan az V. osztályban 2 óra; 13. gazdasági ismeretek I-IV-ig: 2-2 óra, összesen 8 óra; 14. közgazdaságtan az V. osztályban 1 óra; rajz és szépírás 3+3+2+2+2, összesen 12 óra; 10. ének és zene 3+3+2+2+2, összesen 12 óra; 17. kézimunka I-III. osztályig 2+2=4, összesen 6 óra; 18. testgyakorlat minden osztályban 2, összesen 10 óra. Az öt osztály heti óráinak száma tehát 150. (*Szakál, 1934*). Az előző tantervhez képest a neveléstan 3 órával, a hittan, német nyelv, testgyakorlás 2-2 órával; tanítási gyakorlat, földrajz, természettan, egészségtan, közgazdaságtan 1-1 órával emelkedett. Csökkent a szépírás 1 órával, a kézimunka 3 órával és az ének és zene 4 órával. A többi tárgy óraszámja nem változott. Az óraszámok korrekcióján túl még fontosabb a szemléletbeli változás, amely az új tantervet jellemezte. Eszerint a tanítóképzés célja egészséges, vallásos, hazafias, művelt tanítók képzése, az intézetek pedig alapvetően szakiskolák, ahol a tananyag speciális szempontú feldolgozása mellett a legfontosabb a módszeres eljárás elsajátítása. A tanterv hangsúlyozta a szemléltetés, cselekedtetés, és a tanulói öntevékenység jelentőségét (*Szakál 1934*).

Szegeden konstruktív módon viszonyultak az előírásokhoz, amennyiben maradéktalanul betartották azokat, de a helyi tanmenet kialakításával igyekeztek azt a saját képükre formálni és a lehető legnagyobb mértékben a diákok igényeihez szabni. Az új tanterv bevezetésekor az igazgató ismertette a tanári karral a legfontosabbnak vélt irányokat:

„Minden tanárt hassa át az a tudat, hogy csak az egész testület egységes munkája biztosítja a tanítóképzés célját. Ez a cél módszeres értekezletekkel és hospitálásokkal biztosítható. Minden szaktárgy feldolgozásában első lépés a tanmenet elkészítése. Minden előadásra külön kell készülni és minden lecke a tanárnak és osztálynak közös együttes munkája legyen. A kérdve kifejtő módszer és előadási forma mindig megfelelő helyen alkalmaztassék. A tanítók előadó készségének első feltétele a helyes tanulás. Az újkori pedagógia vívmánya, hogy felismerte az emlékezet gyakorlásán kívül a gondolkodó tanulás jelentőségét. A tanultak megtartása legjobban az ismétlésekkel biztosítható fontos, hogy ismétlések alkalmával a részletek elmaradjanak, inkább a gondolatmenet domborodjék ki. Az új ismeretek közlésénél nagy jelentősége van a szemléltetésnek. A szemléltetés mellé lép a gyakorlás és cselekvés, mint a tanulói készségek kifejlesztésének leghatalmasabb eszköze. A szemléltetésnek minden

formájában, amelyet a tanulók a tanítás elméletében tanulnak, példát is lássanak.”⁵

Ezután minden tanár megtette a maga észrevételeit, tantárgyanként összegezték az új tudnivalókat. A legtöbb esetben egyetértettek a szabályzat kívánalmaival, de nem egyszer előfordult, hogy további javításokat, átalakításokat javasoltak. Pörzsölt Géza a magyar nyelv és irodalom tanításának kapcsán mutatott rá a tanárok közötti együttműködés jelentőségére.

„Az Utasítás általános részében kifejezetten áll a gondolat, hogy a tanítónövendék nem magának tanul, mint a középiskolai tanuló, hanem minden munkája a valláserkölcsei és hazafias szellemű magyar népnevelés ügyének irányuljon. Azaz arra kell törekednie, hogy apostola legyen a népnevelésnek, nem pedig órapénzen amerikázó napszámosa. [...] nem akarom a részletekkel untatni a n.t. kollégákat, hiszen azok már igazán módszeres szakkérdések. A tanár lelkiismeretessége és tudása segíti a növendékeket az anyag helyes megértésének és sajátjának tételére tűzött cél elérésében. Az anyag megválasztás és annak az előbb vázolt fokozatos beosztása nagyon jó. Tekintve azt, hogy a magyar nyelv tudatos ismerete, az irodalmi olvasmányokon finomult nyelvérzék, az előadásbeli készség nélkülözhetetlen mindennapi kenyere a tanítónak, azt a nagy célt csak a magyar nyelvi tantárgy keretében teljesen elérni nem lehet. Igaz, hogy az önképző kör is e cél szolgálatába áll, soha elérni nem fogjuk, hogy ott valamennyi növendék tömegesen is működjék, sok akadály van ennek, de minden tárgyba való tudását – talán némileg a német nyelvet kivéve – felelős alakjában kell megmutatnia. Ott kapcsolódik a magyar nyelv tanárának céltudatos munkájába valamennyi tanár munkája. Az Utasítás általános része megköveteli minden tanártól, hogy magyarázata nyelvi szempontból kifogástalan legyen és a felelések alkalmával erre súlyt helyezzen. Nem egyszer hallottam már más intézetek tanáraitól is azt, hogy nem érnek rá a diáknak szabatos magyaros és tiszta beszédét ellenőrizni. [...] ha a Tantervben kifejezett célt el akarjuk érni, pedig annak fontosságát egyformán kell éreznünk mindannyiunknak, akkor az utasítást betűről betűre meg kell tartanunk. Akkor is, ha ellenőrző vagy hospitáló nincs is jelen az óránkon, ugyanúgy kell őrködnünk a gyakorlóiskolában próbatanítást végzők nyelvi tisztaságán, és a gyermekek részéről lehetséges érthetőségén. A másik fontos dolog, azok a tanárok, akik a növendékek írásbeli munkáit kötelességszerűen átnézik, minden nyelvi vétségre felhívják a figyelmet, és közösen megállapított javítási jeleket használjanak.”⁶

A földrajzzal kapcsolatban megemlítette, közép-európai, különösen magyar tartalmakra kerül a hangsúly, és a szemléltetés is kiemelkedőbb szerepet kap, bár érzett még némi bizonytalanságot.

„Itt látjuk a mai tanterv nagy eltérését a régítől, minden földrészen csak a jellegzetes tájakat, letelepedésre és szaporodásra alkalmas régiókat kívánja alapos

⁵MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1925. szeptember 26.

⁶ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1925. szeptember 26.

megismertetés tárgyává tenni, s mellőz minden olyan területet, sőt még államalakulatot is, melynek akár kulturális, akár világgazdasági szempontból csekély vagy éppen semmi jelentősége nincs. Sőt még Európával is ebből a szempontból foglalkozik, mikor a fősúlyt Közép-Európára helyezi. A természeti szépségekben jellegzetes tájak a hazai föld megszeretését, a földrajzi egység tudata a trianoni papírbéke rongyokra tépésének reményét plántálja el a leendő tanító lelkébe. Nagy hátrány, hogy mindez a régi tankönyvekben alig van meg, új könyvek a szükséges illusztrációk miatt nehezen jelenhetnek meg, mert ide egészen új szemléltető képek kellenek, és így az új könyvek drágák lesznek. Marad minden a tanárra. Ezért is hangsúlyozza az Utasítás, hogy minél kevesebbet tanítson, teljesen szabad keze legyen! Nem akarom untatni a n.t. kollégákat azzal, hogy hány magyar fordítású s eredeti munkát jegyzeteltem s diktáltam azt, ami nincs a könyvekben, de azt megállapítom, hogy ez a földrajz tanítás sokkal érdekesebb, mert az egésznek a tengelye az ember és óvatosan haladva nagy érdeklődést mutatnak a növendékek.⁷

Katona Miklós a testtannal kapcsolatban szintén kiemelte, hogy itt is az emberre került a fókusz, a megfigyelőképesség és az öntevékenység gyakorlását kívánja meg a tanulótól. Az anyag mennyisége csökkent, viszont sajátos új kapcsolódási pontokat kapott. „Nagy fontosságot tulajdonít az idegrendszer és az érzékszervek lehető alapos tárgyalásának, mint amelynek beható ismerete nélkül a lélektan (érzetek) és neveléstan kapcsolatos részei meg nem tanulhatók. Hangsúlyozza a közvetlen szemléltetést és figyelmeztet minden lehető kapcsolat kihasználására a természettudományokkal.”⁸

A pszichológia tudományának újabb eredményei is bekerültek a tantervbe, de itt fontos, hogy nemcsak az elméleti felkészülésben, hanem a gyakorlati alkalmazásban is helyt kell állnia a leendő tanítónak.

„Kifejezetten megkívánja a gyermektanulmányozás gyakorlati bevezetését és lélektani, és pedagógiai kísérletekben való jártasság megszerzését. Erre a célra jelöli ki a tanterv az egy pedagógiai szemináriumi órát. Az anyag feldolgozásában megkívánja az új utasítás, hogy általános lélektan taníttassék, melyre a pedagógiai vonatkozások kiemelésével építendő fel az alkalmazott lélektan. A lélektan ne fejeződjék be a harmadik osztályban, hanem a későbbi tanulmányok folyamán, főként pedig a gyakorlati tanítások kapcsán felmerülő esetek, kísérletek is használtassanak fel a lelki élet tüzesebb megismerésére.”⁹ Hasonló attitűdváltást érzekeltek a neveléstan esetében is. A kor modern pedagógiai irányzataival összhangban, ennél a tárgynál is a személyiség fogalmát állították a középpontba. „Az önnevelés útjának és módzatainak kijelölésében bővül. Így előtérbe vonul itt is a személyiség pedagógiája, melyet szolgál tulajdonképpen a test és lélektani cél kibővítése is. A figyelemnek önmagunkra történő irányításával, saját testi és lelki életünk behatóbb

⁷ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1925. szeptember 26.

⁸ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1925. november 7.

⁹ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1925. november 7.

megismerésével alapot akar nyújtani az önnevelésre, nevelői személyiséggé való kifejlődésre, amely a tanító képzés végső célja. [...] a nevelés ágai közül inkább az erkölcsi és testi nevelés hangsúlyozandó, hogy az amúgy is túltengő értelmi neveléssel helyreálljon az egyensúly.”¹⁰

A nevelői személyiség, a hivatásra nevelés megjelenik a mennyiségtan tárgyalásakor is. A tanítónak nem kell komoly matematikai jártasságra szert tennie, csak amennyit a népiskolai tanítás megkíván, de a logikus gondolkodás, a gyakorlati irányultság nélkülözhetetlen. A grafikus ábrázolások gyakoriságának növelése a tanulói érdeklődés felkeltésére szolgál. A rajztanítás kapcsán újdonságot jelentett, hogy nem a kiválóságra, magas szintű szabadkézi rajzok elkészítésére lesz szükség ezentúl, hanem a tömegoktatás igényeinek való megfelelésre. Műtörténeti magyarázatok helyett a képzés ideje alatt összeállítják a népiskolai szemléltetéshez szükséges „portfóliót”. „A példák legyenek olyanok, melyeket a tömeg nagy átlaga megold, vagy megoldhat. [...] Szigorú tervszerűséggel egybeállított és a tanítás képét feltüntető illusztrált tanmenetet kívánja megvalósítani. Az illusztrált tanmenet a tanár által hevenyészett vázlatos ábrákat tartalmazza.”¹¹ A szépírásnál is az egyszerűsítésre törekedtek, mindenféle „cikornyáskodást” elvetettek. A kézimunka esetében nyomatékosították, nem kontár iparosmunkát kell kiadniuk a kezeik közül, hanem a tanítónövendéknek a képzés ideje alatt a később használandó eszközeit kell elkészítenie. „A szemléltetés, különösen a növendékek saját kezűleg készített eszközeivel, nagyon hasznos. A saját kezűleg készített eszköznek sokkal több pedagógiai ereje van, mint a vettnek.”¹² A német nyelv esetében csökkentek az elvárások, pedagógiai művek értelmezése helyett elegendőnek tartották, ha a tanuló meg tudja magát értetni. A nyelvtanításban a grammatizáló helyett a direkt módszert, a gyakorlati beszédből induktív úton megismert nyelvtant részesítették előnyben.

A természetrajz is egyszerűbb és szabatosabb lett a régi tantervhez képest.

„A régivel ellentétben már a célkitűzésében elrendeli az ember és a természet közötti viszony jelentőségének tudatossá tételét, különösebb tekintettel a gazdasági célra. Ezzel előtérbe helyezi a hasznossági elvet. A természetrajz-kémiát elsősorban ezért tanítjuk. De hogy ezt félre ne értsük, mellérendelten ott áll az alaki képzést szolgáló parancs. Megfigyelőképesség fejlesztése, a természet szépségeinek meglátása és megszeretése.”¹³ Hozzászólásában Mandola Aladár rámutatott, a történelem-alkotmánytan tanítása során újdonságnak számít a szocializmus bővebb kifejtése, ugyanakkor kiemelte, felekezeti képzőként hangsúlyt kell fektetniük elsősorban a katolikus gondolkodásra. Wagner János királyi főigazgató szerint a „magyar történetben jusson kifejezésre a nemzet életműködése, a külkapcsolatok mellékesebbek. Az

¹⁰ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1925. november 7.

¹¹ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1925. november 28.

¹² MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1926. február 9.

¹³ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1925. november 30.

alkotmánytanra ugyanez áll.”¹⁴ Becker Vendel a neveléstörténettel kapcsolatban megjegyezte, egyetért az újításokkal, de sajátos szempontrendszert is ajánlott a feldolgozáshoz.

„A neveléstörténet új tanterve abban tér el a régitől, hogy a régi tanterv neveléstörténeti része inkább a neveléstani írók csoportosítására és felsorolására, míg az új tanterv neveléstörténeti része arra törekszik, hogy a növendék a jelen nevelői gondolkodást, a nevelő intézmények és az iskolák szervezetét, a gyakorlati nevelést és tanítást mint a történelmi fejlődés eredményeit, utolsó láncszemét lássák, hogy példa álljon előttük a nevelés elméletének igazolására, új szempontok szerint való átisméltésére és megrögzítésére, végül, hogy a nevelői munka tudatos fejlesztésére indíttassanak. Ezt a gondolatot szolgálja az intézmények története, mit jó újításnak tartok, de itt szeretném hangsúlyozni, hogy az intézmények történeti áttekintésénél bizonyos szempontok szerint történjék. Pl. mi okozta az iskolatípus létesítését? Hány évfolyamú volt az? Milyen volt a berendezése és felszerelése? Milyen tantárgyakat tanítottak abban? Milyen módszerekkel? Ki állított iskolát? Kit köteleztek? stb.”¹⁵

A gazdaságtan tanítása az intézetben speciális jelentőségű lett. Az új tanterv bevezetésekor már érzékelték a hiányosságokat, ezért a későbbiekben megkísérelték orvosolni azt. 1926-ban még a folyamat elején járva a következőképp látta a gazdaságtan tanára a helyzetet:

„Az új tanterv által kitűzött cél okszerű és elérhető. A régi tanterv szinte szakemberek kiképzését kívánta, kevés és helytelen anyagbeosztással, ami természetesen elérhetetlen volt. Az új tanterv megelégszik azzal, hogy a tanítónak annyi gazdasági ismerete legyen, hogy a földműves nép életét, a mezőgazdasági tevékenység folyamatát megértse, és a természettudományi ismeretek tanításánál felhasználhassa. Az új tanterv anyaga és annak felosztása tervszerűbb, de itt is vannak lényeges hiányok. A közgazdaságtan és társadalomtan az ötödik osztály különálló anyagát képezi, az új tantervben ez a régihez képest haladás, azonban heti egy óra mellett alapos tanítás nem képzelhető, mert éppen az ötödik osztályban a heti óra tényleg évi 22-24 órát jelent, ily kevés idő alatt alapos tárgyalás nem lehetséges. Annál inkább sem, mert az óra jelentékeny része az anyag számonkérésére fordítandó. A gazdaságtan és közgazdaság tanítását igen megnehezíti a tankönyv, és pedig megfelelő tankönyv hiánya. Jó és rövid tankönyvre égető szükség van! Az új tanterv is nagy gondot kíván fordítani a gyakorlatokra, ebben sok a túlzás. A tanítónövendék elméleti tárgyakkal a maximumig le van terhelve, a délutánjai szükségesek a tanulásra, a nagyon fontos testgyakorlásra, játékdélutánok, speciális képzésre, kántorképzés, egyesületek, kongregáció, önképzőkör, cserkész stb., annyira igénybe van véve, hogy fizikailag lehetetlen még külön gazdasági gyakorló délutánokra igénybe venni.”¹⁶

¹⁴ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1926. február 9.

¹⁵ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1926. június 12.

¹⁶ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1925. június 12.

Már a következő tanév hozott néhány újítást tartalmi szempontból. Hitoktató képesítés szerzését tették lehetővé az intézetben, majd beindult a leventeképzés is.

„A tanítóképző intézet tanterve – különösen annak kath. szempontból való átdolgozása – felöleli mindazt, mit illetékes tényezők a hitoktatóképesítéshez szükségesnek tartanak.” (Értesítő 1927: 4) „Mértékadó helyekről elhangzott az a kívánság, hogy a leventék képzése a pedagógiai alapképzettséggel bíró tanítók által történjék. Ez indította a Nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi m. kir. minisztériumot arra az elhatározásra, hogy már a tanítóképző-intézetben szerezzék meg a leendő tanító a levente-oktatáshoz szükséges készséget. Ezért elrendelte, hogy a tanítójelöltek a képzőintézetek II., III., IV. osztályaiban a játékdélutánok idejének felhasználásával leventeoktatókká kiképeztessenek. (Értesítő 1927:29) A leventeképzésben a másod- harmad- és negyedéves növendékek heti 2-2, az ötödévesek heti 1 órán át vettek részt. A leventeoktatás nem mindig haladt zökkenőmentesen. 1931-ben látogatást tett a Szeged város testnevelési felügyelője az intézetben, a tapasztalatról „Igen bizalmas!” megjegyzéssel ellátott levélben számolt be az igazgatónak.

„Hiv. tisztelettel megkeresem a tek. Igazgatóságot, hogy az V. osztály részére a lev. oktatói kiképzés céljaira más órát méltóztatnék kijelölni, és az osztály tanulóit az Igazgató Úr belátása szerint kioktatni. Az osztály tanulói t.i. indignálódnak, és ennek külső kifejezést is adtak, hogy nekik miért kell lev. okt. kiképzésben részesülni, mikor az eddigi V. évesek ily képzésben nem részesültek! És ha már részt kell venniük ilyen oktatásban, miért nem délelőtt kell nekik ez órát végezniük? Szerény véleményem szerint a 14-16 h-ig tartó kiképzés csak azért nem alkalmas, mert akkor ez ifjak közvetlen ebéd után vannak, amikor egészségükre sem valami előnyös a testgyakorlás. Az oktató, ki igen nyugodt és megértő, már ismételten panaszt tett nékem az V. osztály magatartása ellen. Legutóbbi megjelenésemmel megállapítottam, hogy a 43 létszámból tényleg csak 29 volt jelen. Az oktató jelentette, hogy nem egy tanuló van, aki még egyáltalán nem volt jelen a levante okt. kiképzésen. Ez magától értetődően a fegyelmet meglazította, és a többi ki jelen volt, nem úgy iparkodott, ahogy azt egy tanítójelölttől joggal el lehet várni. A gyakorlatot igen pongyolán vezényelték, még pongyolábban végezték. Felvilágosítást kívánó felszólításomra az oktató ott jelenlétükben kijelentette, hogy egyáltalán ily pongyolán dolgoznak mindig, és hogy nincs kedvük, unják! Erre felszólítottam az egyik rajt, hogy ki unja ezt, mire egy ifjú előlépett és jelentette: „Én jelentettem annak idején az oktatónak, de az nem csak az én véleményem, hanem az egész osztályé. Tekintettel ezen meggondolatlan, talán gyerekes, de hazafiasság szempontjából igen súlyos kijelentésre, kénytelen voltam a foglalkozás helyét elhagyni.”¹⁷ Még az év végén az újszegedi leventeegyesület elnöke javasolta a képzés átszervezését, tapasztalva

¹⁷ MNL CSML Szegedi Római Katolikus Tanítóképző Iratai VIII. 64.b. 5.d. Általános iratok 1930-1933. 1931. február 23.

a hiányosságokat. Levelében a szellemi irányítást hiányolja: „Ifjúságunk a testi nevelésnek ma dívó, tisztán katonai gyakorlatokra szorító módját meglehetősen ellenszenvvel tűri. A foglalkozásra kitűzött időből lelki gyarapodásra úgyszólván semmi sem jut, pedig a pihenőre fordított időben az ifjúságnak elméleti és gyakorlati irányú erkölcsi kérdésekkel és foglalkoznia kellene.”¹⁸ A panaszok és incidensek idővel rendeződni látszottak, a későbbiekben a képzés általában a kijelölt mederben folyt, a diákok rendben levizsgáztak.

Az intézeti oktatás során használt tankönyvek eleinte sűrűn cserélődtek, hol anyagi, hol tartalmi okokból évről-évre revideálták a tankönyvlistát, míg nagyjából a harmincas évek elejére stabilizálódott a szívesen használt, alkalmasnak és beszerezhetőnek vélt tankönyvek köre. Előnyben részesítették a kifejezetten tanítóképzők számára készített, katolikus szemléletű könyveket (leginkább a Szent István Társulat kiadványait), de nem zárkóztak el egyéb, középiskolákban használt munkáktól sem. A teljes repertoár áttekintésére hozzáférési nehézségek miatt eddig nem nyílt lehetőség, de néhány kötet rövid értékelésével bepillantást nyerhetünk a tananyag részleteibe, mindazonáltal egy teljességre törekvő, sajátos szempontrendszer szerinti, önálló elemzést érdemel a téma (F. Dárdai 2006, 111.). Annyit azonban biztonsággal kijelenthetünk, az intézetben használt tankönyvek többsége a kor tudományos színvonalának és igényeinek megfelelt, korszerű, strukturált, koherens tartalmakat közvetített, szabatos szaknyelvi kifejezéseket használt, néhol illusztrációkat is bemutatva, több esetben a korosztály igényeinek és életkori sajátosságainak megfelelően kérdésekkel, feladatokkal, gyakorlati példákkal segítve a tanulást. A kötetek viszonylag vékonyak, a művek mai fogalmaink szerint rövidek, viszont tartalmas, tömör és informatív alkotások voltak.

A pedagógiai tárgyak oktatása speciális jelentőségű volt, érdemes megvizsgálni a neveléstudományi tananyagot közelebbről is. A neveléstörténeti stúdiumok során a kifejezetten a tanítóképzés számára, már az új tanterv alapján készített Neveléstörténelem tankönyvet használták, Frank Antal és Németh Imre tollából (Frank, Németh 1930). A szerzők szerint fontos, hogy a diákok eredeti művekből vett szemelvényeket olvassanak, ezért nagy számban sorakoztatták fel azokat, emellett főleg Fináczy Ernő munkásságát, egyetemi előadásait idézték munkájukban, amely vállaltan „a nevelői gondolatot, a keresztény jelleget és a magyar jellemvonásokat törekedett különösebben kidomborítani” (Frank, Németh 1930: 1) A primitív népek nevelésétől a legújabb irányzatokig tárgyalták a témát, a kötet végén az egyes elvek és intézménytípusok összefoglaló áttekintését is megfogalmazták. A nevelés- és tanítástan tankönyvét Weszely Ödön jegyezte (Weszely 1928). A szerző igyekezett lépést tartani a tudomány fejlődésével, „mind többet vett fel a gyermektanulmány és kísérleti irány eredményeiből. Lassankint azután a kultúrfilozófián és értékelméleten alapuló pedagógia gondolataiból is mind többet vitt bele a tárgyalásba [...] az új eredmények és új szellem újításokat kívántak. Ezért új fejezetek tárgyalják a szabadabb tanítási módszereket s a merev

¹⁸ MNL CSML VIII. 64.a. 1.d. Tantestületi jegyzőkönyvek 1844-1939. 1931. december 15.

sablonok háttérbe szorultak. A könyv álláspontja kezdettől fogva az volt, hogy a tanítás a tanító és tanuló közös munkája. Ez a kiadás a súlyt a tanuló öntevékenységre helyezi, anélkül azonban, hogy a szélsőséges újítók túlzásait követné.” (Weszely 1928: 1) Rövid neveléstudományi bevezetés után a mű részletesen tárgyalta a testi, erkölcsi, nemzeti, vallásos és esztétikai, valamint a munkára nevelés kérdéseit, majd a tanítástannal kapcsolatos kérdésekre tért: tantervemélet, módszertani és technikai témák alkották a fő tudnivalókat. Itt elsősorban a konkrét, kézzelfogható, a hétköznapiak során jól hasznosítható, „operatív” jellegű fogások bemutatásáról volt szó, de már helyet kaptak a műben a tanulási folyamatot meghatározó pszichológiai és logikai mozzanatok is (Szűts, Novák 2022).

Ez utóbbiak alaposabb tárgyalás igényeltek, amelyek elsajátításához külön tankönyvet használtak: Kornis Gyula *A pszichológia és logika elemei* című munkáját (Kornis 1926). Megismerkedtek a gondolkodás, az érzelmek és az akarat pszichológiájával, valamint a gondolkodás elemi és módszeres formáival. A kötet középiskolai tankönyv volt, tartalma és színvonala megfelelt a felsőoktatásra történő előkészítés kívánalmainak.

A szerző megjegyezte, „több helyütt a szöveget módosítottam. Talán egyes részek még így is nehéznek tűnnek fel. [...] Meg kell azonban gondolnunk, hogy a tanuló néhány hónap múlva az egyetemre, tehát a tiszta szaktudományos képzés helyére jut, s ha a középiskola nem szoktatta hozzá a súlyosabb kérdésekhez, a rendszeres formában végrehajtott gondolkodáshoz és csak szórakoztatva „könnyű” szellemi munkára nevelte, akkor az egyetemre és az életbe való hirtelen átmenet szellemi edzés híján annál keservesebb és reménytelenebb lesz.” (Kornis 1926: 4) A nevelés- és tanítástan sok közös pontot mutatott fel a hitelemzéstan tartalmaival és módszereivel. A hitoktatás anyagát és mikéntjét Magdics Ignác logikusan felépített könyvéből sajátították el a tanulók (Magdics 1918). Magyar nyelv- és irodalomból Németh Sándor, Prónai Antal és Sík Sándor munkáit részesítették előnyben. Átdolgozott, korszerűsített kiadványaik nemcsak a kor aktuálisan kanonizált műveit tartalmazzák, hanem kitértek az ifjúsági irodalom, a tudományos és irodalmi társulatok, ajánlott olvasmányok kérdéseire. Elméleti megfontolások, és a papírhiány miatt gondosan válogatott szövegek kerültek az olvasókönyvekbe, amelyek feldolgozásához a diákok gyakorlati tanácsokat is kaptak. Sík Sándor így fogalmazott: „[...] hasznosabbnak véltem a tanulók figyelmét felhívni azokra a szempontokra, amelyekre az egyes olvasmányoknál tekintettel lenni hasznos [...] arra is utasításokat adok, hogyan kell beszámolni – szóban és írásban – az olvasottakról. Tapasztalatok indítottak arra, hogy különös súlyt vessek a kivonatok készítési módjára és a lírai költeményekről való beszámolás módjára.” (Prónai – Sík 1926: 2) A történelem tantárgy esetében is törekedtek a minél jobb tanulhatóságot, az elsajátítást megkönnyítő részleteket tartalmazó tankönyvek bevezetésére. A Miskolczi István tollából származó kötetek például röviden és lényegre törően összegezték a tudnivalókat a kezdetektől egészen a trianoni

Magyarország aktualitásaiig, illusztrációkkal, fényképekkel, összefoglalókkal, időrendi áttekintéssel stb. segítve a hatékony tanulást (Miskolczy, Mezősi 1939).

A tudományos és gyakorlati igények összeegyeztetésének, valamint a tanítóképzős és a népiskolai tartalmak összefonódásának szép példáját követhetjük nyomon a természettudományi és a gazdasági ismeretek oktatását tekintve. A földrajzi, közgazdasági és társadalmi ismeretek tankönyvei (Fodor Ferenc, Horn József, Móczár Miklós és Török Imre munkái) nagymértékben tekintettel voltak nemcsak a legfrissebb tudományos eredményekre, hanem a gyakorlati igényekre is. Az anyag elrendezésében szem előtt tartották a tudományos rendszert éppúgy, mint a szemléltetés lehetőségét. Ajánlott tanmenetet, feldolgozást segítő kérdéssorokat, gyakorlati javaslatokat is készítettek, szándékoltan házi feladat nélküli, órai feldolgozásra.

Mindezek segítségével vélték megvalósíthatónak a következőket: „a) a tanítást közvetlenebbé, érdekesebbé, maradandóbb értékűvé tesszük; b) rászoktatjuk tanítójelöltjeinket a helyi viszonyok, a szülőföld megfigyelésére [...], c) kapcsolatba hozzuk a természettudományi és gazdasági ismereteket [...], d) felhívjuk a figyelmet a helyesebb, tervszerű művelésből eredő haszonra [...], számonkérésük alkalmával pedig fejlesztjük a fogalmazási készséget.[...] Könyvünk nemcsak az értelmet, hanem az érzelmet és az akaratot is neveli. Rövid. Megterhelés nélkül elvégezhető. Terjedelmének több mint egyharmadát szemléltető kép és „Megbeszélés”, „Gyakorlat” foglalja el.” (Móczár, Török 1928: 4) A tanítás során azt ajánlják, a tanító ne kösse le magát egyetlen módszer mellett, hanem az anyag sajátosságainak megfelelően váltogassa az adekvát eljárásokat, de „mindig a gyermek közvetlen tapasztalatokból szerzett lelki tartalmából induljunk ki.” (Fodor 1926: 31) Az intézet oktatói, Straub Ferenc tanítóképző-intézeti tanár, valamint Vadász Zoltán gyakorlóiskolai tanító a növendékek és a már pályán lévő tanítók számára műveikben konkretizálták, mit is értenek ezalatt. „Figyeljük meg, hogyan tanul a gyerek, és tanuljunk tőle módszert!” [...] „Ki az iskolából!” (Straub, Vadász 1931a: 26.)

Az érdeklődés felkeltése, a közvetlen megfigyelés, a kirándulás, az összefüggések keresése, különböző alkotó és cselekedtető eljárások alkalmazása képezték metodikájuk gerincét.

„Hát azt ki tudná elmondani: mit láttunk a töltés (Maros-töltés) oldalán? (Ha nem megy egyfolytában, kérdésekkel segíték. – Ürge szaladt előttünk. Egyszer csak megállt, aztán hamar belebujt a földbe. Odamentünk, ott volt az ürgelyuk.) Mit keres az a földben? (Ott lakik. Oda hordja a gabonát. Ott vannak a fiai. – Közben felírom: Ürge.) [...] Mi volt ott a búzatábla szélén? (Vakondtúrás.) Hát azt mi csinálta? (A vakond. Láttuk is, ahogy mozgott a föld.) Hogyan csinálta? (Közben felrajzolom a vakondtúrás keresztmetszetét [...]) Hát te mitől is ijedtél meg, Jancsi? (Felugrott mellettem egy nyúl.) [...] Hova mentünk azután, hogy a nyuszi eltűnt? (A Deszki-erdőbe.) [...] Egyéni benyomások vizsgálása. Ügyes gyermekek voltak. Hanem hát melyik tetszett neked ezek közül az állatok közül? Miért? Aki ügyes legény, most lerajzolja azt, ami legjobban

megtetszett neki. Aki inkább írni szeret, az írja le [...] Azt kérdezhették ezek után valaki, hogy az ilyen tanításból mit fog majd elmondani a gyermek a vizsgán. – Felelek: Az lehet, hogy pergő, megakadás nélküli folyó feleletet talán nem ad. De mindenestre el tudja sorolni azokat az állatokat, amelyek a mi határunkban ismertek. Mindegyikről tud valami jellemzőt mondani, ha kérdezzük. Kedvet kap az állatok életének megfigyelésére, hozzá tud szólni az illető állat és ember közti viszonyhoz. Amellett tanult látni, megfigyelni, következtetni. Ez pedig sokkal többet ér az ő szempontjából, mint bármely pompásan elmondott vizsgai felelet, amely tetszik a szülőknek, vendégeknek, esetleg hízeleg a tanítóbácsi hiúságának, de egyéb értéke aztán nincs is!” (Straub, Vadász 1931a: 16)

A talán elméletibb jellegű matematika tanításában is hasonlóképp jártak el. A fent idézett szerzőpáros a számtan tanítását taglaló vezérkönyvet is készített, ebben is a cselekvés, a mozgás, a játék és a mese fontosságát hangsúlyozták, az életre nevelés elsődlegességét emelték ki. Könyvük kifejezetten nagy sikert aratott: „Rövid egynéhány esztendő alatt elfogyott számolás- és mérés tanítási vezérkönyvünk első kiadása. Az első kiadás önmagát ajánlotta. Még ma sem jelent meg más vezérkönyv, amely az új tanterv szellemében tárgyalta volna a számolás és mérés tanítását. Kihatása általános volt. Az új állami tanterv Utasítása is átvette a tantárgynak általunk először használt címét.” (Straub, Vadász 1935: 4) Igyekeztek kerülni a szélsőségeket és pontatlanságokat, mind az ismereteket, mind azok tanítási módszereit változtatásosan, de egyensúlyra és életszerűségekre törekedve mutatták be.

„[...] sok tanító nagyon tudományosan, mások meg nagyon is játékosan (esetleg felületesen) tanítják a számtant. Talán innen is ered a sokszor az iskolának, a módszernek, a pedagógiának a lebecsülése. S míg a matematikát, mint legexaktabb tudományt [...] dicsőítjük, alig vesszük észre, az elemi népiskolai számolás és mérés tanításában mennyi az ellentétes felfogás és eljárás [...] minden bizonytalanság és határozatlanság kártékonyan hat a jellem kifejlődésére, nem kismértékben itt kell keresnünk korunk jellembeli csődjét.” (Straub, Vadász 1935: 5)

A szerzők nemcsak a tanítói gárda számára vázolták fel, hogyan lehet a fenti megközelítéssel javítani a matematikaoktatás színvonalán, hanem elképzeléseiket ki is próbálták a gyakorlatban. *Az élet számokban* című példatárukat használták a népiskolai oktatásban is. A kis könyvecske arról tanúskodik, „*Az időről*”, „*A fűtésről*”, „*A kereset*”, „*A piacon*”, „*A konyhakertben*”, „*Milyen alakú az udvar?*” stb. című gyakorlófeladatok kidolgozásával és felhasználásával valóban sikerült életszerűbbé és modernebbé tenniük a népiskolai eljárásokat (Straub, Vadász 1931b).

Az új tanterv bevezetését követően többször is látogatást tett az intézetben a királyi főigazgató, egyik előadásában reflektív panorámaképet vázolt fel a pedagógia új kihívásaival kapcsolatban.

„Mikor itthon tökéletesíteni akarjuk a tanítóképzést, tartsunk szemlét, mi történik a nagyvilágban? A háború nyomait nyögi győző és legyőzött

egyaránt. A népek elégedetlenek. Minden állam csalódott. A bűnbak az iskola. Rosszul nevelt, rosszul tanított. Új célkitűzés, a módszerek új megállapítása napirenden van. Reformláz minden felé. A pedagógia terén egyelőre teljes a zűrzavar. Ma még nem látjuk, hová fog ezt fejlődni. Mint szélsőség, az egyik új eszményi típus felé tart, még a másik egy részletekben is következetes, gyakorlati iránynak a híve. Utóbbiak szerint például tornából csak az a gyakorlat végzendő, amelyik az életben feltétlenül szükséges. Sokat hangoztatott elv, hogy a gyermek képessége, lelki fejlődése legyen irányítója minden lépésünknek. A gyermek a központ. Nincs tanterv, nincs módszer, a gyermek maga mondja, hogy mit akar tanulni, a tanító legfeljebb ügyesen befolyásolja, irányítja, hogy most erről vagy arról akarjon tanulni. Amerikában már osztálykülönbségek tűnnek el. Japánban minden iskola naponta egy órát fordít a napilapok eseményeinek az értelmezésére. Nem mondhatjuk, hogy ez haszontalan időpazarlás volna. Máshol a fő cél állampolgárt nevelni. Ez a törekvés különösen az utódállamokban merült fel. Érdemes azon gondolkodni, nem volna-e ez a törekvés nálunk is alkalmas célkitűzésre. Jobban előtérbe került a valláserkölcsi nevelés, mint világnézeti nevelés. Ismét máshol új embertípust akarnak nevelni. A gyermekek sokfélék, az egyik vizuális, a másik motorikus típus. Arra törekszenek, hogy a hasonló képességű gyermekek egy tanító keze alá kerüljenek. Vajúdik a tanítóképzés is. Forrongás mindenhol. Nem tudjuk mi lesz. Jól tesszük azonban, ha mi is megragadunk egy újabb gondolatot, és a kereteken belül foglalkozunk vele.”¹⁹

Vadász Zoltán tanár a gyakorlóiskolában érvényes elemi iskolai tantervvel kapcsolatban fogalmazott meg egy kettős véleményt: egyrészt örömmel üdvözölte a modern elveknek, a gyermek középpontba helyezésének, a cselekedtetés, önkifejezés lehetőségeinek megjelenését, másrészt a kritikusokkal ellentétben nem tartotta idejétmúlnak a világnézeti nevelést, a hagyományos katolikus oktatás új keretek közti továbbvitelét sem.

„Gondja van az új tantervnek mindenütt a nevelésre is. A mi tantervünk az államinak az alapján készült, anyag szempontjából szinte alig van eltérés. Bővült azonban azzal a katolikus szellemmel, amelyről egy ismert nevű pedagógus, mikor bepillantott az új katolikus tantervbe, azt jegyezte meg, hogy: „jó, jó, de valami középkori szag árad ki belőle.” Ez a „középkori szag”, ez a mi pluszunk az állami tantervvel szemben. Ez a legfőbb biztosítéka annak, hogy mi nem csak magyar, hanem katolikus magyar embereket fogunk nevelni.”²⁰

A következő tanévben újabb mérföldkőhöz érkezett az intézet. Szegedre helyezték a tanítóképző-intézeti tanárképzést végző intézményt, az Apponyi Kollégiumot, melynek gyakorlóiskolája lett a szegedi katolikus képző, valamint jelentős előrelépés történt a gazdasági szakoktatással kapcsolatban is. Ez utóbbi két téma részletes bemutatása külön tanulmányt érdemel, ehelyütt csak az iskolán kívüli népművelés területét tárgyaljuk.

¹⁹ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1927. november 22.

²⁰ MNL CSML VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927. 1927. december 22.

Az iskolán kívüli népművelés

A harmincas évek kezdetén a gazdasági szakoktatás és a szövetkezeti ismeretek tanfolyamának megszervezése mellett a másik tartalmi igazodási pontot az iskolán kívüli népművelésre történő felkészítés jelentette. Az iskolán kívüli népművelés témájának külön tanulmányt szentelt Becker 1928-ban. Írásában kifejtette, a tanítót hogyan lehet hatékonyan felkészíteni erre a sokszínű feladatkörre. Mindenekelőtt meg kell tanítani a jelöltet arra, hogyan értsen szót az emberekkel:

„A jövő tanítónemzedéknek egyik legfontosabb kötelessége lesz az iskolán kívüli ifjúságot és a felnőtteket tovább képezni és nevelni. Az iskolán kívüli népművelés sikeres működéséhez mindenekelőtt előadási készség kell, melyet csak gondos gyakorlattal lehet elsajátítani.” Persze nemcsak az a fontos, hogy hogyan kommunikál, hanem az is, hogy mit mond: „[...] már a tanítóképzésnek foglalkoznia kell a neveléstani tárgyakkal kapcsolatosan a serdülő ifjúság és a felnőttek lélektanával, a falusi, tanyai ifjúság életmódjával és a vele való bánásmóddal, a falusi nép műveltségi állapotával, ismeretterjesztő előadások, népművelési tanfolyamok céljával és tárgyaival, megrendezésük módjával és eszközeivel, az ismeretterjesztő előadások felépítésével és előadási szabályaival.” (Becker 1929:1)

Szisztematikus elméleti, áttekintő képzést alakítottak ki, emellett – a tanítóképzés hagyományaival teljes összhangban – legalább akkora hangsúlyt fektettek a gyakorlat elsajátítására:

„Nem kevésbé fontos, hogy a tanítójelölt már a tanítóképzés folyamán ismerkedjék meg az iskolán kívüli népművelés leghatásosabb eszközeivel: a pásztorjátékokkal, iskolai és műkedvelő színelőadásokkal, vetített képekkel, filmekkel, társasjátékokkal. Minél behatóbban ismerkedjenek meg a növendékek az itt felsorolt szemléltetési eszközökkel, esetleg az ifjúság bevonásával pásztorjátékok, iskolai és műkedvelő színelőadások megrendezésével és a különböző tantárgyak előadása keretén belül alkalmazott vetített képek alkalmazásával. Az így elsajátított szemléltetési készség nagyban megkönnyíti később a tanító közreműködését az iskolán kívüli népművelésben.” (Becker 1929: 1) Mindezt pedig a tanári kar tagjai által alkalmazott egységes szempontrendszer fogja össze: „Minden szaktanár – tárgyának módszerét ismertetve – térjen ki annak ismertetésére is, hogy a tanultakból egyrészt mit használhat fel a tanító a leventeoktatásban és a felnőttek tanításában, másrészt milyen módszerrel lehet az erre a célra összeállított helyi tanmenetben megjelölt anyagot a legsikeresebben feldolgozni.” (Becker, 1929: 4)

A tanítóképző-intézeti tanárok tevékenységét nemcsak a vélt társadalmi elvárásokkal, tananyaggal, módszerekkel igyekeztek összehangolni, hanem az állami népművelési szervezettel és annak képviselőivel is folyamatosan egyeztettek. Nem véletlen, hogy az iskola értesítőjében tette közzé azt az írást Hübner József népművelési titkár, amely a tanító népművelésben betöltött

szerepével foglalkozik. Így fogalmaz: „A tanító a falu társadalmának egyik hívatott vezére. Hivatásánál fogva tehát a tanítónak is bele kell kapcsolódnia az iskolán kívüli népművelésbe. A tanító a következő népművelési tevékenységekben kérjen részt.” (Értesítő 1929: 14) Az általa felsorolt és részletesen bemutatott tevékenységek száma igen magas: analfabéták oktatása, ismeretterjesztő (egészségügyi, gazdasági, ipari stb.) előadásorozatok tartása, elemi és általános ismeretterjesztő tanfolyamok szervezése. Ide tartozott még az „iskolán kívüli gyermekszórakoztatás” is, úgymint mese- és játékdélutánok lebonyolítása. Az eddig felsoroltak sem kevés feladatot jelentettek a tanítók számára, de az iskolán kívüli tevékenység az ismeretterjesztésen jóval túlmutatott, több, más jellegű elvárásokat is megfogalmazott a pedagógusok felé. „Az iskolán kívüli népművelésnek nemcsak az ismeretterjesztés a feladata, hanem az is, hogy a csiszoltabb értelem segítségével a községekben rejlő helyzeti energiákat, teremtő erővé változtatva a társadalmi, szociális és nemzeti problémák megoldását is elősegítse. Ez egyesülés, tömörülés nélkül nem lehetséges.” (Értesítő 1929: 19) Így tehát az egyesületi élet menedzselését, az ifjúsági- és felnőtt egyesületek munkájában való hatékony részvételt is elvárták a tanítóktól. Rájuk bízhatták ezen kívül népkönyvtárak működtetését, ünnepségek és kirándulások szervezését, mindezek során pedig elvárták a rádió, vetítő- és mozigépek alkalmazását is.

Az 1920-as évek alapvetően az igények, célok és feladatok megfogalmazásával teltek. Nyilvánvalóvá vált, hogy ugyan a készségfejlesztés (pl. előadói készség gyakorlása), bizonyos felnőttoktatási szempontok kiemelése a szaktanárok által stb. fontos és hasznos szerepet töltenek be a jelöltek felkészítésében, de korántsem elegendők.

Az Foederatio Emericana katolikus diákszervezet intézetbeli egyesületének, az Emericana Szegediensis-nek 1931 végén tartott ülésén a résztvevők a szociális kérdéseket járták körbe. *A szociális bajok okai és azokon való segítség módjairól* című előadást hallgatták, majd vitatták meg (Értesítő 1931). Az előadó, Holló Dezső „rámutatott arra, hogy milyen módon óhajtottak a multban és a jelenlegi viszonyok között segíteni a felmerülő bajokon. Végül azt iparkodik megértetni, hogy a jelenlegi társadalmi helyzetünkön csak a keresztény szocializmus segíthet.”²¹ Konklúzióként a keresztény szociális gondolat tanulságait fogalmazták meg, mint a társadalmi beavatkozás lehetséges megoldását, de az alapos elméleti-gondolati áttekintés kapcsán rögtön konkrét javaslatokat is megfogalmaztak. „[...] több értékes hozzászólás hangzott el a jelenlévő dominusok és apródok részéről. A corporationnak egyik legutóbb jól sikerült tanyai szereplésével kapcsolatosan felmerült egy tervszerű népművelési program összeállításának a szükségessége.”²²

²¹ MNL CSML VIII. 64. 5.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1928-1935. 1931.

²² MNL CSML VIII. 64. 5.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1928-1935. 1931.

Az ötletet megvalósítás követte, a következő tanévben sor került a kimondottan a témával foglalkozó, a terület mélyebb megismerését lehetővé tévő továbbképző tanfolyam kidolgozására. A kezdeményezést siker koronázta:

„Az iskolán kívüli népművelés egyre emelkedő jelentősége s különösen az alsóbb társadalmi osztályok szellemi gondozásának mindjobban jelentkező fontossága arra készítette intézetünket, hogy V. éves hallgatóinkat már a tanítóképzőben szereljük fel azokkal az ismeretekkel, amelyek a kezdő tanítót a népművelési tevékenység megkezdésére vagy rendszeres folytatására képesítik. Elgondolásunkat úgy a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, mint a kir. főigazgatóság megértéssel fogadta, és a legteljesebb mértékben támogatta.” (Értesítő 1931: 42) A társadalom és a velük szoros kapcsolatban álló tanítók, valamint az ő felkészítésükkel foglalkozó tanítóképzők igénye és kezdeményezése jutott el a döntéshozókig, akik nyitottak voltak az elképzelések megvalósítására.

A tanfolyam anyagának összeállítását a témában jártas, a területen dolgozó gyakorló szakemberekre bízta.

„Az előadandó anyagot Hübner József népművelési titkár állította össze a vallás- és közoktatásügyi minisztérium azt jóváhagyta. A népművelési ismeretek előadói Dr. Becker Vendel pápai kamarás, tanítóképző-intézeti igazgató, Hübner József népművelési titkár és Tóth Gábor a szegedi Népművelési Bizottsághoz beosztott állami iskolai igazgató voltak.” (Értesítő 1931: 42) A képzéssel kapcsolatos adminisztrációs eljárás is rendben zajlott. „A népművelési tanfolyam hallgatói szabályszerű vizsgát is tettek. [...] Az iskolán kívüli népművelési tanfolyammal kapcsolatban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium külön bizonyítványt létesített. A jelen tanfolyamon részt vett jelöltek már megkapták a V.K.M. által most első ízben kibocsátott és az intézetben kiállított bizonyítványokat.” (Értesítő 1931: 43)

Az első vizsgán elnöklő dr. Nevelős Gyula miniszteri tanácsos, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium népművelési ügyosztályának vezetője „rámutatott a szegedi királyi katolikus tanítóképző-intézet kezdeményezésének jelentőségére [...] elismerését fejezte ki intézetünk igazgatóságának azért a dicséretreméltó és uttörő kezdeményezésért, hogy az V. évfolyamon, a pedagógia keretében, rendszeresen beleillesztette a modern tanítóképzésbe az iskolán kívüli népművelés ismereteit.” (Értesítő 1931: 43)

A következő években végső formát nyert a képzés: heti egy órában, általában szombatnként oktattak, a tanév során nagyjából 20 előadást tartottak az ötödévesek számára. Elméleti ismeretek (iskolán kívüli népművelés lényege, fogalma, szervezetei, feladatai, eszközei stb.) mellett gyakorlat is volt, maguk is részt vettek több, felnőtteknek és gyermekeknek szánt előadás, kirándulás, rendezvény szervezésében. Az írásbeli és szóbeli vizsgákon egyaránt jól szerepelt a résztvevők többsége, nagy arányban születtek jeles és jó eredmények, az ismeretek elsajátítása hosszú távon is hasznosnak bizonyult. „A végzett és már állásban levő volt növendékeink bejelentése és vallomása szerint a tanfolyamon

tanultaknak az életben igen nagy hasznát vették s szociális irányú munkájukat nagymértékben elősegítette.” (Értesítő 1937: 48)

Valóban, a már végzett és a pályán lévő tanítóknak ténylegesen is komoly kihívást jelentett a fent részletezett sokrétű feladatkör, az érdemi részvétel és hatékony beavatkozás a társadalmi szintéren. Serfőző Etel dorozsmai tanítónő így fogalmazott: „A tanítótól ma olyan nagymérvű kulturmissiót vár a megváltozott közfelfogás, a mennyit talán senkitől sem. Munkájában segíti az adottság és a kapacitás, mely pályájára vitte. A tanító munkája ma már messze kinőtt az iskola falai közül. Ismernie kell a helyes szociális eszméket és azoknak tanítási és terjesztési módját. Tudnia kell, hogy miként fogjon munkájához, hogy elérje annak sikerét.” (Boér 1937: 107)

A sokféle és nehéz feladat ellátásához véleménye szerint a hivatástudat és tehetség mellett elengedhetetlen a konkrét ismeretek, módszertani technikák tudása és használata is. Boér Antal csongrádi állami elemi iskolai igazgató, körzeti iskolafelügyelő írásában ennél tovább megy: „Építsék ki a tanyai kövesutakat, minden iskolakörzetben legyen népház, melynek egyik szobájában addig is, amíg állandó orvos a tanyán nem lesz, legyen orvosi rendelő és a hét bizonyos napjain a hatósági orvos tartson az iskolaközpontban rendelő órát. Legyen minden iskola a tanyai körzetnek olyan iskolai központja, ahol körülötte legyen postaügynökség, telefon, kézigyógyszertár, szülésznő, népkönyvtár, vetítógép, diapozitívek.” (Boér 1937:113) Mindez az állam, az egyházak, önkormányzatok és egyéb szervezetek feladata, de a tanítónak is kulcsszerepe van a megvalósításban. Nem anyagilag, hanem elsősorban szaktudásánál, a társadalmi beágyazottságánál fogva képes helyt állni komplex munkakörében. Ezért lényeges, hogy a jelölteket hatékony és érdemi felkészítésben részesítsék a képzőkben, valóságok helyett akár már pályakezdőként produktív és hiteles értelmiségi szerepkört tudjanak betölteni a közösségi életben.

Boér szerint „A tanítóképzők a multban szociálpedagógiát nem tanítottak, a jelenben is csak érintik éppen a kérdést. A képzők által nyújtott gazdasági ismereteket pedig az egész ország tanítósa nagyon minimálisnak elégtelennek találja. Ilyen körülmények között a tanítónak a falu, tanya szellemi és erkölcsi élete munkálásában, ha szíve és lelke bármennyire is telítve van azzal, hogy faluja, tanyakörzete népének kulturális, szociális, gazdasági viszonyait emelje és szolgálja, működése sokáig csak kísérletezés lesz és nem céltudatos munka.” (Boér 1937: 108)

A szegedi képző ezt az elemi igényt ismerték fel és reagáltak rá előremutató módon azáltal, hogy -sok egyéb mellett- a képzésbe beemelték a gazdasági szakoktatást vagy a népnevelő tanfolyamot. Az intézet oktatói a lehető leggyakorlatiasabban, életszerűbben, gyakorló szakemberekkel együttműködve dolgozták ki az elsajátítandó tartalmakat. Lépést tartottak az aktuális eseményekkel és kihívásokkal, az országos tudományos és szakmai diskurzust figyelemmel kísérték és annak aktív alakítóiként léptek fel, mindezt úgy, hogy

elsősorban helyben igyekeztek hasznosítani az eredményeket és a megszerzett tudásukat²³.

Felhasznált irodalom:

- Becker V. (1925, szerk.). *A szegedi kir. kath. tanítóképző-intézet értesítője az 1924-25. tanévről.* = Értesítő, 1925
- Becker V. (1926, szerk.). *A szegedi kir. kath. tanítóképző-intézet értesítője az 1925-26. tanévről.* = Értesítő, 1926
- Becker V. (1928, szerk.). *A szegedi kir. kath. tanítóképző-intézet értesítője az 1927-28. tanévről.* = Értesítő, 1928a
- Becker V. (1931, szerk.). *A szegedi kir. kath. tanítóképző-intézet értesítője az 1930-31. tanévről.* = Értesítő, 1931
- Becker V. (1937, szerk.). *A szegedi kir. kath. tanítóképző-intézet értesítője az 1936-37. tanévről.* = Értesítő, 1937
- Becker V. (1929). A tanítóképzés feladatai a leventeoktatás és az iskolán kívüli népművelés terén. In Becker V. (szerk.). *A Szegedi Kir. Kath. Tanítóképző Intézet Értesítője az 1928-1929. tanévről.* Szegedi Új Nemzedék Lapvállalat.
- Boér A. (1937). A tanító és a falu szellemi-erkölcsi élete. In Kisparti J.: *Népnevelési kérdések a szegedi tankerület iskolafelügyelőinek értekezletén.* A Szegedi Tankerület Közleményei 3.
- F. Dárdai Á. (2006). *Történelmi megismerés – történelmi gondolkodás II.* ELTE BTK és Magyar Történelmi Társulat.
- Fodor Ferenc (1926). *Népiskolai egységes vezérkönyvek 2. A magyar elemi népiskolai földrajzi oktatás.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Frank A., Németh I. (1930). *Neveléstörténelem a tanító- és tanítóképző intézetek V. osztálya számára.* Szent István Társulat.
- Kornis Gyula (1926). *A pszichológia és logika elemei középiskolák számára.* Franklin Társulat.
- Magdics Ignác (1918). *Hitelemzéstán tanító- és tanítónőképzők katolikus növendékei számára.* Szent István Társulat.
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára VIII. 64. 4.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1914-1927.
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára VIII. 64. 5.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1928-1935.
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára VIII. 64.a. 1.d. Tantestületi jegyzőkönyvek 1844-1939.

²³ MNL CSML VIII. 64. 5.k. Tanári értekezleti jegyzőkönyvek 1928-1935.

- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára Szegedi Római Katolikus Tanítóképző Iratai Általános VIII. 64.b. 5.d. Általános iratok 1930-1933.
- Miskolczy I., Mezősi K. (1939). *Egyetemes történelem a liceum és leányliceum II. osztálya számára II. kötet a nagy francia forradalomtól napjainkig*. Szent István Társulat.
- Móczár M., Török I. (1928). *Gazdasági ismeretek az elemi népiskolai tanítóképző-intézetek II. osztálya használatára*. Franklin Társulat.
- Prónai A., Sík S. (1926). *Magyar irodalomtörténeti olvasókönyv a középiskolák VII. és VIII. osztálya számára*. Szent István Társulat.
- Straub F., Vadász Z. (1931a). *A természeti, gazdasági és háztartási ismeretek tanításának vezérkönyve kath. tanítók és tanítónők, valamint tanító(nő)képző-intézeti növendékek használatára*. Szent István Társulat.
- Straub F., Vadász Z. (1931b). *Az élet számokban. Számolási és mérési példatár a katolikus elemi népiskolák számára*. Szent István Társulat.
- Straub F., Vadász Z. (1935). *A számolás és mérés tanításának vezérkönyve kath. tanítók és tanítónők, valamint tanító(nő)képző-intézeti növendékek használatára*. Szent István Társulat.
- Szakál J. (1934). *A magyar tanítóképzés története*. Hollósy.
- Szűts-Novák R. (2022). A levelezéskutatás mint primer neveléstörténeti forrás – A Magyar Szemle két világháború közötti oktatáspolitikai és nemzetnevelő szerepe Imre Sándor levelezésének kontextusában. *Korunk* (Kolozsvár) 33 (6) 97–106.
- Weszely Ö. (1928). *Nevelés- és tanítástan tanító- és tanítónőképző-intézetek használatára, valamint a továbbképzés céljaira*. Szent István Társulat.